

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

БЪЛГАРСКИТЕ ФАМИЛНИ ИМЕНА В КОМРАТ И РАЙОНА

Кирил Цанков

Макар да съм преподавател във Великотърновския университет, който вече осем пъти поред организира международна научна конференция, посветена на българите в Северното Причерноморие, аз нито веднъж не съм участвал с доклад или научно съобщение в тази авторитетна научна проява, за което искрено съжалявам.

Не че историята, културата, езикът и останалите аспекти от живота на българите в този край на света не са ме вълнували. Напротив: винаги съм следял литературата по въпроса, включително и сборниците от конференциите, участвал съм дори в някои заседания, но винаги съм оставал само слушател.

Случи се така обаче, че съдбата ме заведе при обекта на проучванията. Станах лектор по български език и култура в Комратския държавен университет, Република Молдова, където работих от 2000 до 2004 г. Тази моя мисия вече ме задължава да заема една по-активна позиция, която по същество е резултат от личните ми наблюдения и участието ми в обществен живот на българите от Северното Причерноморие, сред които е и значителна част от населението на гр. Комрат.

Вярно е, че днес Комрат е административен център на едно образувание с особен статут — Гагаузката автономна единица в рамките на Република Молдова, резултат от етническата идентификация на гагаузите чрез разграничаването им преди всичко от българите. Тук няма да се спирам на иначе важния въпрос дали тази идентификация е резултат от вътрешни развойни процеси, или по-скоро е продукт на външни влияния, преследващи нечии геополитически интереси. Това е работа за хора, чиито компетенции са в други научни области.

Важно е да се отбележи все пак, че Комрат още от своето създаване е един от важните центрове на българската култура и просвета в Буджака — факт, добре известен на историците [Червенков 2002:7-12]. Комрат

продължава да е културен и образователен център на българите и днес, макар и ролята му в това отношение да не е така ярко очертана. Все пак съществуването на университет със специалност българска филология и две училища с преподаване на български език в града не е за пренебрегване; важен факт е и наличието на радио и телевизия, които от време на време предават и на български.

Освен всичко друго Комрат е естествен географски център на селищата с българско население северозападно от Тараклия.

Българската ономастика извън сегашната територия на България се радва на особен интерес напоследък и моето съобщение далеч не е най-сериозният принос към темата. Една след друга излязоха две монографии, посветени на имената на българите в Молдова [Кондов 2005; Куртев 2006], подготвят се и други книги за българската ономастика в Украйна.

Преди повече от два века бежанците от поробена България са тръгнали най-напред към Бесарабия, а след това и към други земи по на изток от нея (както споменава Т. Балкански в най-новата си книга «Кавказките българци» [Балкански 2005: 41], те са стигнали почти до Тихоокеанското крайбрежие — село с българско население (Софийское) е имало на мястото или в близост до днешния град Комсомолск на Амур).

Изгнаниците взели със себе си не само тази част от имуществото си, която са успели да натоварят, но и още нещо, което им е помогнало да се съхранят като българи. Става дума за имената — лични имена, прякори и прозвища, фамилни имена, имена на селища и местности. Така на картата на Руската империя се появили имена, които повтарят селищните имена в България или звучат на български, като Кортен, *Твърдица*, *Троян*, *Преслав*, *Димитрово*, *Димитровка* (а не *Дмитриевка*, както биха го нарекли руснаците) и мн. др.

Вярно е, че имената на някои селища са изкривени според руското произношение или по други съображения (*Твърдица* става *Твардица*, *Кортен* — *Кирютня* [Кондов 2005:7-9; Куртев2006:55-56], *Хърсово* — *Курсово* [вж. Неделчев 2005:91]), други са откровено преименувани (Кубей: Червоноармейское, Кулевча : Колесное и др.), но в паметта на българското население имената, дадени от прадедите, се пазят.

Тук обаче няма да се спирам на ойконимията, а ще насоча вниманието си към имената на потомците на онези българи, които преди два века, по думите на бесарабския поет Нико Стоянов, са «напуснал(и) свидните Балкани».

Антропонимната система на всеки един народ е тясно свързана с религиознокултурната общност, към която той принадлежи. Българите в своето мнозинство са православни и имената, които те носят, принадлежат в основата си към православния християнски именник. Православни християни са и техните съседи в Бесарабия — руси, молдовани, украинци. Въпреки многото

общии традиции обаче съществуват определени национални различия, които се отнасят и до именуването. Вярно е, че именникът е общ, но представителите на отделните националности имат своите предпочитания към определен кръг имена, които могат да бъдат наречени етноопределящи.

Ако името *Иван* например е общо за българи и руси, съществуват ред други имена, по които почти безпогрешно може да се определи националната принадлежност на техните носители (*Сергей, Алексей, Феодор* — руси; *Тодор, Димитър, Стоян* — българи; *Йон, Виорел, Сорин* — румънци).

Всеки народ има предпочитания към определени имена, които могат да имат своите варианти, появили се като резултат от действието на фонетичните и други закономерности, характерни за съответния език (напр. *Dumitru* — рум., *Дмитрий* — рус., *Димитър* — бълг.).

Така руската именна система в продължение на два века постепенно се е наложила сред българите, а и сред представителите на други народи (дори и мюсюлмански) в пределите на Русия и СССР. Вярно е, че на места личат националните предпочитания към определени лични имена, но те до голяма степен са размити за сметка на руските.

Нещо повече — в новите държави, наследили СССР, съответните национални варианти на имената се налагат по административен път. Това най-добре се вижда, като се хвърли поглед върху личните документи на гражданите на прибалтийските републики, Молдова, Украйна и др. страни. Без да се взема под внимание етническата принадлежност на хората, имената се записват според изискванията на именната система на езика, който е официален в съответната страна. Така в Молдова *Васил* става *Василе, Димитър* става *Думитру*, в Русия *Димитър* става *Дмитрий*, в Украйна *Елена* става *Олена* и т.н.

По този начин личните имена на представителите на различните етнически групи се изравняват по звучене и престават да бъдат етноопределящи. При фамилните имена обаче традицията е по-силна и от тях по-ясно личи етническата принадлежност (или споменът за такава принадлежност).

Интересна в това отношение е ситуацията в Комратския район на Република Молдова, където 80 % от населението са потомци на бежанци от България — предимно гагаузи. В случая етническото самосъзнание на гагаузите няма особено голямо значение — т.е. независимо дали те се смятат за част от българския народ или за отделен етнос, антропонимната система на българите като цяло и на гагаузите като част от това цяло е еднаква. Изключение прави една модификация, която прави впечатление в най-ново време. Сред представители на интелигенцията, които се самоопределят етнически като гагаузи, съществува тенденция за замяна на наставката **-ов** от фамилните имена с турското **-огло** (така *Василев* става *Васиогло, Великов* — *Великогло, Димитров* — *Димитрогло, Петков* — *Петкогло, Стоянов* — *Стояногло* и т.н.) И тези имена се смятат за същински гагаузки (все пак

съответните турски завършват на *-оглу*). Това силно напомня македонските предпочитания към наставката *-ски*, която също се представя за «етноопределяща», за разлика от «българската» *-ов* (При това *-ски* не просто се добява към имената на *-ов*, а, макар и засега по-рядко, заменя *-ов*, напр. *Стоянов* > *Стояновски* > *Стояноски*; *Димов* > *Димовски* > *Димоски* и др. под.)

За наблюденията, които ще споделя с вас, използвах като източник Телефонния указател на гр. Комрат и района [Справочник 1998].

Доколкото може да се направи разграничение по етнически произход на имената, разпределението при общо 1910 имена (с 6464 употреби) е следното:

1. Руски имена: 730 (38 %).
2. Български имена (вкл. и от турски произход): 670 (35 %).
3. Румънски имена: 230 (12 %).
4. Други (вкл. немски, еврейски, арменски, мюсюлмански): 280 (15 %).

Етническите руснаци в никакъв случай не са мнозинство от населението в Комрат и района, въпреки че имената, звучащи по руски, са най-много. Причината е ясна — господството на руския език в региона и вероятността много от фамилните имена да са се развили от прозвища и названия на професии, възникнали в руска езикова среда (напр. *Грибов*, *Гусев*, *Ежов*, *Жуков*, *Мелник*, *Кузнецов*, *Лапшин* и др. под.)

Най-старият пласт обаче — фамилните имена, които са донесени от България, се запазва.

Макар рускоезичните имена да преобладават в количествено отношение, те са нискочестотни или с единична употреба, докато имената, донесени от България, водят по честота на употреба.

Ето списъкът на 10-те най-употребявани фамилни имена в района:

1. Топал — 89;
2. Узун — 84;
3. Арнаут — 71;
4. Терзи — 53;
5. Саръ — 48;
6. Болгар — 47;
7. Кълчик (Кълчик) — 47;
8. Кара — 46;
9. Влах — 43;
10. Чебанов — 43.

*Комрат е административен център на Автономната териториална единица Гагаузия (Гагауз Ери). Населението на града през 2004 г. е 28 000 души, а на цялата област — около 180 000. Самата област се състои от три района: Комратски, Чадърлунски и Вулканешки.

Само за Комрат подреждането е следното:

1. Топал — 50;
2. Болгар — 47;
3. Кълчик — 47;
4. Влах — 39;
5. Кара — 34;
6. Константинов — 34;
7. Димитрогло — 32;
8. Къса — 29;
9. Михайлов — 28;
10. Новак — 27.

И в двата списъка прави впечатление липсата на наставка -ов при най-честотните фамилни имена, но това е лесно обяснимо, тъй като предците на днешните бесарабски българи са напуснали метрополията при все още нестабилизирана българска именна система.

Както е известно, фамилните имена на -ов започват да се установяват по време на Възраждането [Русинов 1974; Русинов 1975], а окончателно се утвърждават едва след Освобождението, когато се създава и български регистър на населението по общини.

Както се вижда от списъците, с най-голяма честота са фамилните имена, възникнали от прозвища — *Топал* «куц» и *Узун* «дълъг», които са достатъчно честотни и в България (съотв. *Топалов* и *Узунов*).

Показателна е високата честота на фамилното име *Болгар* (второ място по употреба в Комрат). Част от носителите на това фамилно име не се смятат за българи, а се самоопределят като «гагаузи»; името обаче е показателно за етническия произход на хората. За отбелязване е, че фамилно име Гагауз носят само 12 семейства. Всъщност такива етнонасоочващи прозвищни имена първоначално се дават от съседите, които би трябвало да принадлежат към друг етнос.

Правят впечатление и още две фамилни имена с висока честота, които носят етническа информация — *Арнаут* и *Влах*. Арнаутите по всяка вероятност са българи, които най-напред са се преселили от югозападните краища на българското етническо землище, т.е. от пограничните райони с Албания, а и от самата днешна Албания (Арнаутлука). *Влах* е етническото име, което именно българите дават на своите съседи арумъни, а и на съвременните румънци. Възможно е прадедите на хората с фамилно име Влах да са дошли също от югозападните краища, т.е. като бивши съседи на власите да са получили и тяхното име, както е станало с арнаутите. Интересно е, че при проведената анкета с няколко от носителите на това фамилно име никой не знаеше какво означава думата *влах*.

Със сравнително висока честота, но извън десетката, е името *Тукан*

(31 употреби). Известно е, че *тукани* е друго название на българите, живеещи на север от Дунава [вж. напр. Балкански 1996].

Известно време за мен беше загадка едно от най-честотните фамилни имена — *Кълчик* (рус. *Кыльчик*), чиято честотност е еднаква с *Болгар*. (Тук допълнителни затруднения създават изкривяванията на имената, които стават на руска езикова почва — на първо място непоследователността, с която се възприема и се възпроизвежда липсващият в руската фонемна система звук ъ). При един по-внимателен прочит на Речника на Ст. Илчев обаче открих отговора — там е посочено фамилно име Кълчеклиев — 'преселник от с. Кълъчкьой (от 1942 г. Тюленово, община Шабла, Добричко) [Илчев 1969]. Не съм правил анкета сред носителите на това име, но вероятността те да са потомци на бежанци от това българско (гагаузко) село е достатъчно голяма.

Тук ще спомена и една интересна група български фамилни имена, които чух за пръв път именно в Молдова. Става дума за имена като *Нейковчен* (201 употреби), *Златовчен* (192), *Раковчен* (62), които съществуват само в българското село Кирсово, Комратско. Вярно е, че подобни имена се срещат и в България (напр. *Смедарчин* в Разложко), но характерното за кирсовските имена, образувани по този модел, е наличието на суфиксно е. Дори разликата по отношение на имената, завършващи на *-ин*, да е само в изписването, нямаме основания да пренебрегваме този уникален български антропонимичен модел, появил се извън географските граници на България.

Разликата обаче не е само графична. Фамилните имена с наставка *-ин* всъщност са образувани от женски лични имена — *Неда* > *Недин*, *Пена* > *Пенин* и др. под., докато имената на *-ен* в Кирсово имат съвсем друго потекло. Те всъщност произхождат от жителски имена. Пътят е следният: жителско име с наставка *-чанин* (с редуване **а:е** пред мека сричка) > *-ченин* > мн. ч. *-чени*, от което отново се образува вече декомпозирана форма в единствено число *-чен*.

Тук става дума за две селища от Котленско, недалеч от Жеравна: *Раково* (*Раковица*) и *Нейково* (*Нейковица*), а е известно, че туканите в Кирсово са в голямата си част потомци на бежанци от Жеравна и околните села. Жителите на тези села са *раковчани* и *нейковчани*, съответно *раковчени* и *нейковчени*, откъдето се стига и до съвременните фамилни имена *Раковчен* и *Нейковчен*. Третото име — *Златовчен* — пък може да се свърже с име на махала в Габровско. Както се вижда, ойконимите, от които произхождат споменатите тук антропоними, са с ясен антропонимен произход, т.е. споменатите селища — *Раково* (*Раковица*), *Нейково* (*Нейковица*), *Златювци* (*Златовци*, *Златевци*) — носят имената на своите вероятни основатели [Куртев 2006: 54; вж. и Речника].

В заключение представям списък на български фамилни имена със съвременен облик, които макар и да не са с висока честота, не са рядкост в

именника на Комрат и района: *Анастасов, Бойков, Бойчев, Василев, Великов, Велчев, Главчев, Димитров, Димов, Динков, Драгнев, Душков, Жеков, Живков, Здравков, Златанов, Калчев, Койчев, Митков, Михов, Неделчев, Пейков, Пейчев, Петков, Станчев, Стойков, Стойнов, Стоянов, Тодоров, Филчев*. Съзнателно съм подбрал такива имена, които звучат по същия начин, както звучат и в България.

ЛИТЕРАТУРА

Балкански 1996: Т. Балкански, Българите в Румъния. Автореферат на дисертация за получаване на научната степен «Доктор на филологическите науки». С., 1996

Балкански 2005: Т. Балкански, Кавказките българи. В. Т., 2005.

Илчев 1969: Ст. Илчев, Речник на личните и фамилните имена у българите. С., 1969.

Кондов 2005: В. Кондов, Кортенските колонии в Бесарабия. Ономастика. Език, В. Търново, 2005, 216 с.

Куртев 2006: Н. Куртев, Селищата с българско население в Северозападния Буджак. Ономастика. Етнонимия. Групонимия, В. Търново, 2006, 288 с.

Неделчев 2005: Н. Неделчев, Българистична публицистика. Габрово, 2005.

Русинов 1974: Р. Русинов, Становление фамилий в современном болгарском литературном языке. — *Onomastica*, т. XIX, Краков, 1974, с. 141-161.

Русинов 1975: Р. Русинов, Отношение между прозвищни и фамилни имена в българския език през Възраждането. — *Onomastica*, т. XIX, Краков, 1974, с. 141-161.

Справочник 1998: Телефонный справочник Комратского района. Комрат 1998.

Червенков 2002: Н. Червенков, Български просветителски прояви в Комрат (60-те години на XIX в.). — В: Българският език в Молдова. Материали от Първата международна научна конференция на тема «Функционирането на българския и други езици и литератури в контекста на езиковата ситуация в Република Молдова. Комрат, 2002, с. 7-12.